

تجزیه و تحلیل پیشرفته

محیط راهبردی

(عدم قطعیت، پیچیدگی و هوشمندی)

تألیف

دکتر علی مبینی دهکردی (دانشیار دانشگاه تهران)

دکتر آرمین خالقی

نیلوفر نوبری



شماره مسلسل ۱۰۲۶۵

شماره انتشار ۴۱۳۲

### انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه	: مبینی دهکردی، علی، ۱۳۳۴ -	Mobini Dehkordi, Ali
عنوان و نام پدیدآور	: تجزیه و تحلیل پیشرفته محیط راهبردی (عدم قطعیت، پیچیدگی و هوشمندی) / تألیف علی مبینی دهکردی.	
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۸.	
مشخصات ظاهری	: ز، ۲۲۸ص: مصور، جدول، نمودار.	
فروست	: انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۴۱۳۲.	
شابک	: 978-964-03-7391-0	
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا	
یادداشت	: کتابنامه	
موضوع	: برنامه‌ریزی راهبردی	Strategic Planning
موضوع	: کارآفرینی	Entrepreneurship
موضوع	: موفقیت در کسب و کار	Success in Business
موضوع	: هوش تجاری	Business Intelligence
شناسه افزوده	: دانشگاه تهران. مؤسسه انتشارات. University of Tehran. Press	
رده‌بندی کنگره	: HD۳۰/۲۸ ۱۳۹۸	
رده‌بندی دیویی	: ۶۵۸/۴۰۱۲	
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۹۲۸۰۷۰	

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf، لوح فشرده، بازنویسی در وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود و تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.  
(این کتاب با کاغذ حمایتی به چاپ رسیده است.)



عنوان: تجزیه و تحلیل پیشرفته محیط راهبردی (عدم قطعیت، پیچیدگی و هوشمندی)  
تألیف: دکتر علی مبینی دهکردی - دکتر آرمین خالقی - نیلوفر نوبری  
ویرایش ادبی: معصومه پوراسدیان  
نوبت چاپ: اول  
تاریخ انتشار: ۱۳۹۸  
شمارگان: ۲۰۰ نسخه  
ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران  
چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلف است»

بها: ۳۳۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرشی مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران  
پست الکترونیک: [press@ut.ac.ir](mailto:press@ut.ac.ir) - تارنما: <http://press.ut.ac.ir>  
پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

تقدیم به

فریختگان و جوانان آینده ساز که پیچیدگی های زمانه خویش را با هوشمندی رصد می کنند و از فرصت های اعتلای ایران و اسلام بهره برداری می نمایند و با رشادت و شایستگی تمدن غنی ایرانی و اسلامی خویش را در مواجهه با تمدن های رقیب به برتری می رسانند.





## فهرست مطالب

پیشگفتار.....	ز
فصل اول: مبانی محیط‌شناسی راهبردی.....	۱
اهداف فصل.....	۱
مقدمه.....	۱
۱-۱ مفهوم‌شناسی محیط راهبردی.....	۲
۲-۱ محیط‌شناسی راهبردی: پیوند گذشته، حال و آینده.....	۴
۳-۱ سیر تحول محیط‌شناسی راهبردی.....	۶
۴-۱ عدم قطعیت و محیط.....	۹
۵-۱ ابعاد عدم قطعیت.....	۱۵
۱-۵-۱ ماهیت.....	۱۵
۲-۵-۱ هدف.....	۱۶
۳-۵-۱ شدت.....	۱۶
۶-۱ گونه‌شناسی انواع محیط.....	۱۷
۱-۶-۱ چارچوب کنوین.....	۱۸
۱-۱-۶-۱ محیط منظم با علت و معلول شناخته‌شده.....	۱۹
۲-۱-۶-۱ محیط منظم با علت و معلول قابل شناخت.....	۱۹
۳-۱-۶-۱ محیط نامنظم با روابط پیچیده.....	۲۰
۴-۱-۶-۱ محیط نامنظم و آشوب.....	۲۱
۷-۱ چرخه اطلاعات و شناخت محیط.....	۲۲
۸-۱ تعاریف و اصطلاحات محیط‌شناسی راهبردی.....	۲۴
۱-۸-۱ سیستم خطی.....	۲۴
۲-۸-۱ سیستم غیرخطی.....	۲۴
۳-۸-۱ سیستم‌های پیچیده.....	۲۵
۴-۸-۱ آشوب.....	۲۶
۵-۸-۱ ساختار محیط.....	۲۶
۶-۸-۱ لایه‌های شناخت محیط.....	۲۷

۲۸	۷-۸-۱ چرخه عمر یک پدیده و علائم کم‌سوی تغییر
۲۹	۹-۱ بحث و نتیجه‌گیری
۳۰	سؤالات فصل
۳۰	منابع و مأخذ

**فصل دوم: مبانی فلسفی محیط‌شناسی** ..... ۳۳

۳۳	اهداف فصل
۳۳	مقدمه
۳۶	۱-۲ درآمدی بر تکامل درک جهان
۳۷	۱-۱-۲ جهان جبرگرا در مقابل جهان تصادفی
۳۸	۲-۱-۲ مفهوم جدید جهان پیچیده
۴۰	۳-۱-۲ مقایسه جهان‌بینی جبرگرا و جهان‌بینی پیچیدگی
۴۱	۲-۲ سیر تطور پارادایم‌ها از علوم طبیعی تا علوم اجتماعی
۴۱	۱-۲-۲ از پارادایم نظم علوم طبیعی تا پارادایم مدرنیسم علوم اجتماعی
۴۶	۲-۲-۲ از پارادایم بی‌نظمی علوم طبیعی تا پارادایم پست‌مدرنیسم علوم اجتماعی
۴۹	۳-۲-۲ از پیچیدگی در علوم طبیعی تا علوم اجتماعی
۶۰	۳-۲ کنکاشی در مبانی فلسفی پارادایم‌های محیط‌شناسی
۶۰	۱-۳-۲ پارادایم مدرنیسم
۶۳	۲-۳-۲ پارادایم پست‌مدرنیسم
۶۵	۳-۳-۲ پارادایم پیچیدگی
۷۰	۴-۲ پیچیدگی، پارادایم مطلوب محیط‌شناسی در عصر حاضر
۷۱	۵-۲ بحث و نتیجه‌گیری
۷۲	سؤالات فصل
۷۲	منابع و مأخذ

**فصل سوم: نظریه پیچیدگی: زیربنای محیط‌شناسی پیشرفته** ..... ۷۵

۷۵	اهداف فصل
۷۵	مقدمه
۷۶	۱-۳ پیچیدگی: حرکت در میانه الگوها و رویدادها
۷۷	۱-۱-۳ الگوها
۷۷	۲-۱-۳ رویدادها

فهرست □ خ

۳-۱-۳	رویدادها می‌توانند الگوها را موردتهاجم قرار دهند	۷۸
۲-۳	پیدایش نظریهٔ پیچیدگی: پریگوژین و سیستم‌های باز	۷۸
۳-۳	پیچیدگی و تکامل در مفاهیم سیستمی	۸۰
۱-۳-۳	خودسازمان‌دهی محافظه‌کارانه و خودکاتالیزوری	۸۲
۲-۳-۳	خودنوگری و هم‌تکاملی	۸۴
۳-۳-۳	سیستم باز و فرایند پویایی	۸۷
۴-۳-۳	خودسازمان‌دهی انشعابی و نوظهوری	۸۹
۵-۳-۳	نظریهٔ آشوب در سطح کوانتومی و مکانیک	۹۰
۶-۳-۳	بسیار دورتر از تعادل و قوانین ترمودینامیک	۹۳
۷-۳-۳	علت و ارتباطات در انواع مختلف سیستم‌ها	۹۳
۴-۳	گذری بر مفاهیم تکاملی و سیستمی	۹۴
۵-۳	سطوح پیچیدگی	۹۵
۶-۳	ویژگی‌های سیستم‌های پیچیده	۹۷
۱-۶-۳	جهان پیچیده سیستمی و هم‌افزاست	۹۹
۲-۶-۳	سیستم‌های پیچیده تنوع، گوناگونی، تغییرات و نوسان دارند	۱۰۰
۳-۶-۳	آینده پدیده‌ای وابسته به مسیر است	۱۰۱
۴-۶-۳	تغییر به‌مثابهٔ پدیده‌ای ایزودیک	۱۰۲
۵-۶-۳	بیش از یک آینده وجود خواهد داشت	۱۰۵
۶-۶-۳	خودسازمان‌دهی، خودتنظیمی و نوظهوری	۱۰۶
۷-۳	روش‌شناسی سیستم‌های پیچیده	۱۰۹
۸-۳	راهبردهای روش‌شناسی سیستم‌های پیچیدهٔ اجتماعی	۱۱۱
۹-۳	بحث و نتیجه‌گیری	۱۱۲
۱۱۲	سؤالات فصل	۱۱۲
۱۱۳	منابع و مآخذ	۱۱۳

**فصل چهارم: محیط‌شناسی راهبردی در سطح ملی** ۱۱۵

۱۱۵	اهداف فصل	۱۱۵
۱۱۵	مقدمه	۱۱۵
۱-۴	کارکردهای محیط‌شناسی راهبردی ملی	۱۱۶
۱-۱-۴	محیط‌شناسی به‌عنوان ابزاری برای سیاست‌گذاری	۱۱۷
۲-۱-۴	محیط‌شناسی به‌مثابهٔ بخشی از فرایند جامع آینده‌نگاری	۱۱۹

۱۲۲	۲-۴ انواع ساختارهای محیط‌شناسی در سطح ملی
۱۲۳	۳-۴ انواع شیوه‌های محیط‌شناسی در سطح ملی
۱۲۴	۴-۴ تجارب محیط‌شناسی در سطح ملی
۱۲۵	۱-۴-۴ تجربه کشور انگلستان
۱۳۱	۲-۴-۴ تجربه کشور سنگاپور از محیط‌شناسی ملی
۱۳۴	۳-۴-۴ تجربه کشور هلند
۱۳۶	۵-۴ درس‌های حاصل از تجارب کشورها در محیط‌شناسی
۱۳۸	۶-۴ بحث و نتیجه‌گیری
۱۴۰	سؤالات فصل
۱۴۰	منابع و مأخذ

### فصل پنجم: محیط‌شناسی راهبردی در کسب و کارها و سازمان‌ها ۱۴۳

۱۴۳	اهداف فصل
۱۴۳	مقدمه
۱۴۵	۱-۵ رویکردهای آینده‌نگاری در محیط‌شناسی راهبردی
۱۴۶	۱-۱-۵ چارچوب آینده‌نگاری هورتون و وروس
۱۵۱	۲-۵ روش‌شناسی در محیط‌شناسی راهبردی سازمان‌ها با رویکرد آینده‌نگر
۱۵۵	۳-۵ معرفی مدل‌های محیط‌شناسی راهبردی
۱۵۶	۱-۳-۵ هوش راهبردی
۱۵۶	۲-۳-۵ سیستم هوش راهبردی
۱۶۲	۳-۳-۵ مدل هوش راهبردی مکویی
۱۶۶	۴-۳-۵ مدل هوش راهبردی رایینسون
۱۶۷	- رویکردها به هوش راهبردی
۱۷۰	۴-۵ آینده‌نگاری شرکتی
۱۷۳	۱-۴-۵ زمینه
۱۷۴	۲-۴-۵ قابلیت‌های آینده‌نگاری شرکتی و سطوح بلوغ آنها
۱۷۶	۱-۲-۴-۵ رویکرد ساختاری
۱۷۶	۱ به‌کارگیری اطلاعات
۱۷۸	۲ تعالی در روش
۱۸۰	۳ افراد و شبکه‌ها
۱۸۱	۲-۲-۴-۵ رویکرد فرهنگی



۱۸۱	۴ سازمان‌دهی
۱۸۳	۵ فرهنگ
۱۸۴	۳-۴-۵ پیامد خلق / ارزش
۱۸۶	۴-۴-۵ منطق بهره‌برداری
۱۸۶	الف) رابطه جایگزینی بین ساختار و فرهنگ
۱۸۸	ب) ابعاد فرایندی
۱۸۹	ج) رویه به‌کارگیری
۱۸۹	مرحله اول: انتخاب سطح رشد بلوغ
۱۹۱	مرحله دوم: انتخاب رویکرد مناسب فرهنگی / ساختاری
۱۹۲	مرحله سوم: انتخاب سطوح بلوغ برای قابلیت‌های فردی
۱۹۳	۵-۴-۵ سیستم‌های پشتیبانی آینده‌نگاری
۱۹۴	۵-۵ بحث و نتیجه‌گیری
۱۹۴	سوالات فصل
۱۹۵	منابع و مأخذ

#### فصل ششم: مدل خورشید شناخت محیط راهبردی ..... ۱۹۹

۱۹۹	اهداف فصل
۱۹۹	مقدمه
۲۰۰	۱-۶ مبانی معرفتی اسلام نسبت به شناخت محیط
۲۰۰	۱-۱-۶ واقع‌گرایی الهی: مبانی فلسفی شناخت اسلامی
۲۰۵	۲-۱-۶ علم خداوند به محیط
۲۰۵	آیات و روایات مرتبط با علم خداوند به گذشته، حال و آینده
۲۰۶	- ادله عقلی مرتبط با علم خداوند به گذشته، حال و آینده
۲۰۷	۳-۱-۶ امکان‌پذیری شناخت محیط برای انسان به اذن خدا
۲۰۸	- آیات و روایات مرتبط با امکان شناخت انسان نسبت به جهان خارج
۲۰۸	- ادله عقلی مرتبط با امکان شناخت و معرفت انسان نسبت به جهان خارج
۲۰۹	۴-۱-۶ راه‌های انسان برای شناخت محیط
۲۰۹	- آیات و روایات مرتبط با راه‌های شناخت محیط
۲۱۰	- اصول عقلی مرتبط با راه‌های شناخت محیط
۲۱۱	۵-۱-۶ قطعیت و عدم قطعیت در محیط
۲۱۲	۶-۱-۶ جمع‌بندی از مبانی معرفتی اسلام نسبت به شناخت محیط

۲۱۲.....	۲-۶ مبانی فکری و پیش فرض های مدل خورشید
۲۱۶.....	۳-۶ ابعاد و مؤلفه های محیط راهبردی
۲۱۷.....	۱-۳-۶ نوع عوامل (عینی و ذهنی)
۲۱۷.....	۲-۳-۶ اندازه (خرد و کلان)
۲۱۷..	۳-۳-۶ موضوع (اجتماعی و فرهنگی، فناوری، اقتصادی، زیست محیطی، سیاسی، نظامی و امنیتی)
۲۱۸.....	۴-۳-۶ جغرافیایی (محیط های ملی، منطقه ای و بین المللی)
۲۱۸.....	۴-۶ مدل خورشید محیط راهبردی
۲۱۸.....	۱-۴-۶ بخش عینی - کلان
۲۱۹.....	۲-۴-۶ بخش عینی - خرد
۲۱۹.....	۳-۴-۶ بخش ذهنی - خرد
۲۱۹.....	۴-۴-۶ بخش ذهنی - کلان
۲۲۱.....	۵-۶ مدل فرایندی شناخت چالش های محیط راهبردی
۲۲۲.....	۱-۵-۶ روش شناسی پویا اکتشافی
۲۲۵.....	۲-۵-۶ روش شناسی پایش توصیفی
۲۲۷.....	۶-۶ بحث و نتیجه گیری
۲۲۹.....	سؤالات فصل
۲۲۹.....	منابع و مأخذ
۲۳۱.....	واژه نامه

## پیشگفتار

کمبود منابع علمی در حوزه محیط‌شناسی کسب‌وکارها موجب شد تا در سال ۱۳۹۲ کتابی با عنوان مبانی دانش محیط‌شناسی تألیف و منتشر شود. این کتاب در کنار سایر کتاب‌های دانش محیط‌شناسی، که غالباً از دیدگاهی اقتصادی به فنون و ابزار محیط نگریسته‌اند، نقطه آغازی در مسیر توسعه دانش محیط‌شناسی بوده است. کتاب حاضر نقطه عطف این تلاش‌هاست؛ چراکه با دیدگاهی راهبردی موضوع محیط‌شناسی را بررسی می‌کند. ایده کتاب تجزیه و تحلیل پیشرفته محیط راهبردی حاصل بیست سال تدریس اینجانب در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری در دانشکده‌های کارآفرینی و مدیریت راهبردی از حدود نیمه دوم دهه هفتاد تاکنون است. در این کتاب سعی شده است رویکرد فعالانه‌ای در مواجهه با محیط به تصمیم‌گیرندگان، مدیران، کارآفرینان و تحلیل‌گران معرفی شود؛ زیرا در محیط‌های پرتلاطم و بی‌نظم امروز نمی‌توان با نگاهی منفعلانه به بقا و توسعه امیدوار بود.

همچنان که محیط‌ها پویا، پیچیده، چندبعدی و چندلایه‌ای می‌شوند و نظم و بی‌نظمی و پیچیدگی و آشوبناکی روزبه‌روز ابعاد جدیدی می‌یابند لازم است به تناسب آن دانش، فهم، درک و مبانی جدیدی برای تنظیم رابطه سیستم و محیط توسعه یابد. تلاش در مسیر تحقق این مهم است که به‌عنوان رسالت تألیف این کتاب در نظر گرفته شده است. پیچیدگی، وسعت و سرعت تغییرات در محیط راهبردی امروز توانمندی دستیابی به شناختی بصیرت‌بخش را برای خنثی‌سازی تهدیدها و بهره‌برداری از فرصت‌ها می‌طلبد. این توانمندی با به‌چالش کشیدن مفروضات کهنه و تشویق رویکردهای جدید امکان‌پذیر خواهد بود؛ زیرا دانش محیط‌شناسی راهبردی در جست‌وجوی نوآوری و نوگرایی برای بهبود روش‌ها و ابزارهای لازم برای دستیابی به پیش‌آگاهی، پیش‌بینی، هوشمندی و هوشیاری به‌موقع از مسائل و چالش‌های بالقوه محیطی است تا مدیران و سازمان‌ها بتوانند هشدارهای زود هنگام را با هدف ایجاد بهترین فرصت برای کنش اثربخش و موفق در اختیار داشته باشند.

امروزه استفاده از رویکردهای تحلیلی، الگوریتمی و نیوتنی متداول برای شناخت محیط‌هایی با ویژگی‌هایی نظیر پیچیدگی و بی‌نظمی تناسب ندارند؛ از این رو لازم است از روش‌های خطی و تجزیه‌کردن کل به اجزا و رویکرد تقلیل‌گرایی فاصله گرفته شود و با استفاده از روش‌های نوین و جدید از ریسک‌های نامشخص و تهدیدهای نوظهور اجتناب کرد. خاستگاه و منشأ چالش‌های جهان امروز محورهایی مانند عدم تقارن، آسیب‌پذیری‌های زیاد، نسبت پایین علائم به نویزها و نبود علائمی است که بتوان از آنها برای رصد روندها استفاده کرد. برای شناخت سیستم در شرایط و اقتضات جدید و نوظهور محیط جهانی، که به‌طور مداوم در حال تغییر و تحول است و در آن ناشناخته‌های بسیاری وجود

دارد، سیستم‌ها باید در تشخیص عوامل محیطی اقدام زود هنگام داشته باشند. از آنجایی که منشأ پیدایش چالش‌های پویای محیط‌های پیچیده صرفاً از دولت - ملت‌ها ناشی نمی‌شوند و فقط به تهدیدهای نظامی، دفاعی و امنیتی محدود نیستند و این چالش‌ها قرابت کمتری با دنیای جنگ سرد و دهه‌های پیشین دارند. جهان امروز جهان تهدیدها و چالش‌های پیچیده و نوظهور در نظر گرفته می‌شود، زیرا چالش‌های نوین ویژگی‌های بلندمدت، چندجبهه‌ای، چندبعدی، پیچیده و متنوع دارند. از این منظر است که دانش محیط‌شناسی راهبردی با محیط عدم اطمینان بالا، پیچیده‌تر، غیرقابل پیش‌بینی و چندلایه‌ای و شبکه‌ای مواجه است.

تحولات فناوری و به‌ویژه پیشرفت‌های شگرف در فناوری اطلاعات و ارتباطات به‌نحو چشم‌گیر و روزافزونی روابط بین‌المللی و ارتباطات بین دولت‌ها، نهادهای بین‌المللی، بنگاه‌های چندملیتی، جامعه مدنی و افراد را پویا و پیچیده کرده است. این فرایند موجب وابستگی متقابل بیشتر افراد، ملت‌ها، بازارها و جوامع شده است و سرعت، نرخ تغییرات، دگرگونی و بی‌نظمی آن ناپایدارتر نسبت به هر زمانی از گذشته شده است. این کتاب با عنوان *تجزیه و تحلیل پیشرفته محیط راهبردی* با در نظر گرفتن سه محور اصلی عدم قطعیت، پیچیدگی و هوشمندی در شش فصل به شرح زیر تألیف شده است:

تمرکز فصل اول بر مبانی محیط‌شناسی راهبردی با نگاه کلان است که این نگاه پیوندی بین گذشته، حال و آینده برقرار می‌کند. سیر تحول محیط‌شناسی راهبردی در این فصل مورد توجه قرار گرفته است و در پرتو آن چرخه اطلاعات و شناخت محیط نیز بررسی شده است.

در فصل دوم، پس از ارائه مقدمه‌ای بر مبانی فلسفی و معرفتی محیط‌شناسی سیر تطور پارادایم‌ها از علوم طبیعی تا علوم اجتماعی مطالعه شده تا درک بهتر از تکامل جهان هستی فراهم شود. دستاورد این کنکاش در مبانی فلسفی و پارادایم‌های محیط‌شناسی دستیابی به پارادایم پیچیدگی به‌عنوان پارادایم مطلوب محیط‌شناسی در عصر حاضر است.

در فصل سوم، نظریه پیچیدگی تشریح و چگونگی پیدایش مفهوم و نظریه پیچیدگی تبیین شده و به تعریف آنکه عبارت از حرکت در میانه الگوها و رویدادهاست، اشاره شده است. در ادامه، ضمن توصیف جهان پیچیده به‌عنوان جهانی سیستمی و هم‌افزا، روش‌شناسی سیستم‌های پیچیده نیز ارائه شده است.

فصل چهارم به موضوع محیط‌شناسی راهبردی در سطح ملی می‌پردازد. انواع ساختارهای محیط‌شناسی در سطح ملی معرفی و شیوه‌های مختلف محیط‌شناسی در سطح ملی تبیین شده‌اند و تمایز آن با سایر روش‌ها مورد مطالعه قرار گرفته است. همچنین، تجارب کشورهای پیشرو جهانی در زمینه محیط‌شناسی راهبردی ارائه می‌شود و چگونگی رصد و کاربرد آن در سطح عالی تصمیم‌گیری و به‌ویژه در اندیشه‌ها، مراکز تحقیقات راهبردی و ساختارهای دولت اهتمام شده است.

پیشگفتار □ ش

تمرکز فصل پنجم بر محیط‌شناسی راهبردی در کسب‌وکارها و سازمان‌هاست و تفاوت آن با محیط‌شناسی در سطح ملی، که در فصل پنجم کتاب به آن پرداخته شده، بیان شده است. در این فصل، کاربرد روش‌های آینده‌نگاری در محیط‌شناسی راهبردی برای کسب‌وکارها معرفی شده‌اند و علاوه بر آن انواع مدل‌های فرایندی و منحنی (U شکل) در حوزه آینده‌پژوهی در محیط‌شناسی راهبردی مطالعه شده‌اند. مفهوم و سیستم هوش راهبردی و انواع مختلف هوش در سازمان بررسی شده و مدل‌های هوش راهبردی مکویی و رابینسون ارائه و تشریح شده‌اند. همچنین، موضوع آینده‌نگاری شرکتی و انواع مدل‌های جدید آن تبیین و نحوه کاربرد آنها بررسی شده است. همه این مدل‌ها در قالب دو رویکرد ساختاری و فرهنگی شناخت محیط طبقه‌بندی و مقایسه شده‌اند.

در فصل ششم مدل خورشید شناخت محیط راهبردی<sup>۱</sup> به‌عنوان نتیجه و دستاورد این کتاب معرفی شده است. از آنجاکه مبانی فلسفی این مدل با توجه به مباحث معرفتی محیط‌شناسی و به‌ویژه رویکرد واقع‌گرایی<sup>۲</sup> الهی تنظیم گردیده، در ابتدای این فصل مبانی معرفتی شناخت محیط در رویکرد اسلامی ارائه شده و رابطه میان خداوند (آفریدگار) با آفریده‌های خویش، یعنی انسان و طبیعت (محیط) مورد جست‌وجو قرار می‌گیرد. پس از معرفی واقع‌گرایی الهی، علم حضوری و حصولی و روش‌های شناخت از دیدگاه اسلام شامل حس، تجربه، عقل، شهود و وحی مورد تأکید قرار گرفته و با استناد به آرا و نظرات فلاسفه و مفسران اسلامی، مانند علامه طباطبایی، مبانی معرفتی شناخت محیط از منظر اسلام معرفی می‌شود. ویژگی بارز این دیدگاه توجه به دو اصل محکم و استوار از قطعیت (ثابت) و عدم قطعیت (متغیر) در شناخت محیط است. پس از آن پیش‌فرض‌های مدل خورشید شناخت محیط راهبردی از ابعاد کلان و خرد، نظم و بی‌نظمی، قطعیت و عدم قطعیت و درهم‌تنیدگی و یکپارچگی در سطوح مختلف پیچیدگی بیان شده است. همچنین، رویکرد اکتشافی در شناخت محیط و رویکرد هنجاری در انتخاب و تصمیم‌گیری به‌صورت دو رویکرد تعاملی و ترکیبی در این فرایند برای تنظیم رابطه بین سیستم و محیط در نظر گرفته شده‌اند. همچنین، مفهوم چالش‌های محیطی و چگونگی شناخت آنها نیز برای طبقه‌بندی و دستیابی به چالش‌های راهبردی مورد توجه و ملاحظه قرار گرفته است.

**دکتر علی مبینی دهکردی**

**دانشیار دانشگاه تهران**

**فروردین ۱۳۹۸**

---

1. Sun Model

2. Realism